

НАЗВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБСТАНТИВІТІВ, ЕЛІПТИТІВ, НОМІНАТИВІТІВ (на матеріалі міротопонімії басейну річки Ужа)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45)

УДК 811.161.2'373.21 (477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).58–64

Баньої В. Назвотвірні особливості субстантивів, еліптитів, номінативів (на матеріалі міротопонімії басейну річки Ужа); кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Важливим питанням для аналізу назвотвірного аспекту міротопонімів є вивчення всіх етапів їхнього творення. Це дасть можливість з'ясувати особливості формування міротопонімів і проаналізувати назвотвірний потенціал міротопонімії регіону. Мета дослідження – охарактеризувати особливості становлення міротопонімів басейну Ужа, що утворилися шляхом субстантивізації, еліптізації, номінативізації.

Субстантивіти представлені атрибутивною моделлю «узгоджене означення + апелятив > одночленна назва» й виступають різnorodовими двочленами та одночленами. Найбільшою групою субстантивів басейну Ужа є відантропонімії міротопоніми з посесивними формантами *-ов-* та *-ин* в однині й множині. Міротопоніми на *-ськ-* представлені невеликою групою назв відантропонімії, відойконімії, відміротопонімії походження.

Група відапелятивних субстантивів функціонує у формі різnorodових атрибутивних членів-сингулятивів, рідше плуративів. Через втрату стрижневого компонента на певному етапі розвитку всі типи субстантивів можуть існувати у формі різnorodових морфологічних варіантів.

Прийменникові конструкції в міротопонімії басейну Ужа репрезентовані одиницями, утвореними за двома структурними моделями: 1) «прийменник + міротопонім у непрямому відмінку»; 2) «прийменник + антропонім у непрямому відмінку». За структурою міротопоніми, що утворилися шляхом еліптізації, представлені дво-, три- та чотиричленними назвами, шляхом номінативізації – одно-, рідше двоконтактними. Базова конструкція субстантивів мала дво- або трикомпонентний склад.

Аналіз міротопонімів басейну Ужа, які утворилися шляхом субстантивізації, еліптізації, номінативізації, засвідчує еволюційний характер функціонування міротопоніма, оскільки репрезентує перетворення багатокомпонентної назви на однокомпонентну, указує на динаміку онімів у межах однієї системи. Аналізовані одиниці є важливим джерелом дослідження проблеми варіативності власних назв.

Ключові слова: міротопонім, субстантивіт, еліптит, номінативіт, міротопонімія басейну Ужа.

Постановка проблеми. Міротопонім репрезентує внутрішні та зовнішні риси географічного об'єкта, відображає його зв'язки з навколишньою дійсністю, належність певній особі чи колективу тощо. У процесі осмислення просторових реалій мовець виокремлює одиниці дійсності, намагаючись найповніше відобразити взаємозв'язок та нерозривну єдність кількісних та якісних ознак предмета. Відповідно результатом такої інтерпретації реальності є назви, що мають структуру одно-, дво- й багаточлена. Будь-які оніми, що виникали на позначення різноманітних типів географічних об'єктів, характеризуються часовими межами, способом творення та формою існування. Саме тому важливим питанням для дослідження назвотвірного аспекту міротопонімів як мовних одиниць є не лише аналіз структурно-семантичних особливостей, але й усіх можливих трансформацій назви. Особливий інтерес з погляду еволюційних змін та назвотвірних особливостей становлять закарпатські міротопоніми басейну річки Ужа, утворені за моделлю «дwochленна / тричленна назва > одночленна / двочленна назва», що представлена такими типами дериватів, як субстантивіти, еліптити, номінативіти.

Аналіз досліджень. Питання щодо еволюційного характеру назв порушував у своїх працях К.Й. Галас. На думку науковця, для дослідження

онімів важливо з'ясувати, як виникла назва, від якого часу існує як власна, яких змін зазнавала: «це дає змогу правильно зрозуміти, яким способом утворено її, яка її форма є лише способом буття назви, а не початковою формою, створеною відповідним способом за допомогою відповідних назвотвірних засобів» [Галас 1985, с.37–38]. Одним із етапів буття назви (а не способом творення) К. Галас вважає оніми, що утворилися у процесі субстантивізації (субстантивіти), еліптізації (еліптити) та номінативізації (номінативіти). Субстантивітами К.Й. Галас іменує такі оніми, які первісно мали вигляд двочленної назви, але згодом втратили означуваний член, після чого член означувальний субстантивувався [Галас 1985, с. 38]. Наприклад: *Погор'їлої, Ган'ково* (< *Погор'їлої Пóле, < Ган'ково Пóле*). На думку Д. Бучка, перетворення оніма в субстантивіт репрезентує десинтагмагізацію атрибутивного словосполучень та субстантивізацію атрибутивного члена [Бучко 1992, с. 24].

Еліптитами К. Галас вважає назви, які виникли в результаті пропуску того компонента, який обов'язково мав категорію незалежного називного відмінка і до якого прийменниково-відмінкова конструкція була обставинним означенням [Галас 1985, с.34], наприклад: *Кóло Штрéки, За Ці́р'кóвл'о́у* і под. У момент виникнення назва мала такий вигляд:

Хіжа Коло Штрєки, Місто За Цірк'овл'оу і под. Оніми, що мають форму прийменниково-відмінкової конструкції, ономасти кваліфікують по-різному: як локативні топоніми, мікротопоніми-орієнтири [Подольская 1988, с. 129–130], «прийменникові словоформи», що вказують на місце розташування одного об'єкта стосовно іншого [Лісняк 2004, с. 14–15], назви, які загалом мають “незначний ступінь онімізації” [Гаврилова 2003, с. 89].

Як зауважує К.Галас, існування еліптитів можливе протягом певного часу «тому, що вони добре відповідають на запитання *де?* Однак, коли повністю викристалізується уявлення про самостійний географічний об'єкт і постає питання про потребу в типовій назві для нього, починається потяг мати обов'язкову категорію незалежного номінатива. Так починається процес номінативації, у результаті якої на базі прийменниково-відмінкової конструкції формується номінатив – шляхом усунування в іменниковій частині флексії непрямого відмінка і набуттям флексії називного й паралельним переростанням прийменника у префікс» [Галас 1985, с. 34]. На загальнослов'янському матеріалі такі одиниці вперше описав польський мовознавець М. Карась, а в українській топоніміці одним із перших визначив природу появи та функціонування прийменникових конструкцій Ю.О. Карпенко.

Методика дослідження. Методика дослідження ґрунтується на таких поширених у лінгвістиці методах, як описовий (для інвентаризації, систематизації й класифікації онімів, їхніх структурних елементів), зіставно-типологічний (для інтерпретації назвотвірних особливостей мікротопонімів), структурний (для виокремлення структурно-назвотвірних одиниць).

Отже, **мета** нашого дослідження – охарактеризувати назвотвірні особливості мікротопонімів басейну Ужа, що утворилися шляхом субстантивізації, еліптізації, номінативації (30,6 %), а саме: проаналізувати мікротопоніми за структурно-семантичними й назвотвірними ознаками, з'ясувати особливості еволюційного характеру онімів.

Виклад основного матеріалу. Субстантивіти представлені атрибутивною моделлю «узгоджене означення + апелятив > одночленна назва» (14,61%). Іменниковий компонент, що зникає внаслідок субстантивізації, називає географічний об'єкт, який на початку формування оніма був важливою номінаційною координатою. Саме стрижене частина визначає родову форму субстантивіта. Відповідно субстантивовані назви, які первісно утворювалися як двокомпонентні чи трикомпонентні одиниці, виступають різнородовими двочленами та одночленами. Найбільшою групою субстантивітів басейну Ужа є відантропоніми мікротопоніми з присвійним формантом *-ов-* в однині й множині: п. *Бабінково* (Люта) < *Б. Поле?* від антр. *Бабінко* чи *Бабінка*, пор.: *Бабин* [Чучка 2005, с. 41]; *бабінка* ‘вузька різнокольорова тасьма’ (для обшивання теплих хусток, фартухів) [Етимологічний словник 1982 с. 104]; п. *Балажів* (Новос.) < *Б. Поле?* від антр. *Балаж*^м [Чучка 2005, с. 45];

п. *Барабів* (К.Р.) < *Б. Поле?* від антр. *Барába* [Чучка 2005, с. 48]; п. *Бахново* (Княг.) < *Б. Поле?* від антр. *Бахно* (< *Бахно*), пор.: *Бахно* [Демчук 1988, с. 135]; п. *Бесáгові* (Ужок) < *Б. Зімлі?* від антр. *Бесага* [Чучка 2005, с. 60]; ч.с. *Біл'ово* (Т.Пас.) < *Б. Поле?* від антр. *Біл'о*, пор.: *Більо* [Чучка 2005, с. 68]; п. *Вурбану* (Новос.) < *В. Горн?* від антр. *Вурбан* [Чучка 2005, с. 128]; *Гб'удбишова* (Паст.) < *Г. Ніва?* від антр. *Гб'удош*, пор.: *Говдаш* [Чучка 2005, с. 147]; п. *Хміль'ови* (Вільш.) < *Х. Ніви?* від антр. *Хмил'* або апел. *хміль'ови* ‘порослі хмелем’, пор.: *Хмел*; *Хміль* [Чучка 2005, с. 586].

Із посесивним формантом *-ин* утворено меншу кількість субстантивітів, які представлені невеликою групою різнородових відіменних та відпрізвищених мікротопонімів: л. *Бáбиної* (Мирча) < *Б. Поле // Місто?* від апел. *баба* або антр. *Баба* [Чучка 2005, с. 40]; пот. *Бацін* (Люта) < *Б. Горб?* від антр. *Баца*, пор.: *Бацко* [Чучка 2005, с. 51]; л. *Войевóдино* (Т.Пол.) < *В. Місто?* від антр. *Войевóда* або апел. *войевóда*, пор.: *Войвода* [Чучка 2005, с. 121]; п. *Волóши'ин* (М.Бер.) < *В. Вир'х?* від андр. *Волóшка* ‘дружина, дочка *Волоха*’ або етн. *Волошка*, пор.: *волошка* ‘румунка’, ‘дружина *Волоха*’ [Чучка 2005, с. 124]; пот. *Добрин* (Завб.) < *Д. Пóтук?* від антр. *Добра* [Чучка 2005, с. 200]; п. *Ержиної* (Люта) < *Е. Місто?* від жіночого особового імені *Ержа*; ур. *Лопáтино* (Т.Пол.) < *Л. Поле?* від антр. *Лопáта*, пор.: *Лопата* [Чучка 2005, с. 346]; п. *Мáриної* (Домаш.) < *М. Поле* від андр. *Мáр'а* (< *Марія*); п. *Марку'лина* (Рак.) < *М. Пóл'ánка* від андр. *Марку'л'а* ‘дружина Марка’, пор.: *Марко* і *Мáрко* [Чучка 2005, с. 364]; г. *Старостіна* (Гусн.) < *С. Горá?* від антр. *Старóста*, пор.: *Стáроста* [Чучка 2005, с. 532].

Мікротопоніми на *-ськ-* також представлені невеликою групою різнородових одночленів у однині онімного (відантропонімного, відойконімного, відмікротопонімного) походження: ур. *Жапк'іус'кої* (Тих.) < *Ж. Місто?* від антр. *Жапко* або *Жабко*, пор.: *Жапко* [Чучка 2005, с. 223], *Жабка*; *Жабко* [Чучка 2005, с. 222]; п. *Ч'е'кану'с'киї* (К.Р.) < *Ч. Горн?* від антр. *Ч'е'кан*, пор.: *Чекан* [зрідка *Чекан*] [Чучка 2005, с. 600]; г. *Шипу'с'ка* (Сіль) < *Ш. Горá?* від антр. *Шип* [Чучка 2005, с. 626]; п. *Міхнич'іус'кої* (Тих.) < *М. Поле?* від антр. *Міхнич'*, пор.: *Міхняк* [Чучка 2005, с. 391]; п. *Дубн'іус'к'і* (Костр.) < *Д. Пóл'á?* від антр. *Добн'а*, пор.: *Добня* [Чучка 2005, с. 199]; клад. *Жыд'ус'койе* (Т.Б.) < *Ж. Місто?* від антр. *Жыд* або етніма *жыд* ‘єврей’, пор.: *Жид* [Чучка 2005, с. 225]; потч. *Мад'ар'іус'киї* (Тих.) < *М. Пóтук?* від антр. *Мад'ар* або етн. *мад'ар* ‘угорець’, пор.: *Мадяр* [Чучка 2005, с. 354], *мадяр* ‘угорець’ [Піпаш, Галас 2005, с. 97]; пот. *Быстр'ан'с'киї* (Луг) < *Б. Пóтук?* від мт *Быстра*; ур. *Зарич'іус'кої* (Дубр.) < *З. Місто?* від ойк. *Зар'іч'ово* (с., Перечинський район), п. *Лут'ан'с'киї* (Сух.) < *Л. Бук?* від ойк. *Лут'а* (с., Великоберезнянський район), ч.с. *Дуна'ус'кої* (Пол.Г.) < *Д. Місто* від мт *Дунавиц'*, г. *Стін'с'ка* (Домаш.) < *С. Горá?* від мт *Стына*.

Значною є група відапелятивних субстантивітів, які функціонують у формі різнородових атрибутивних членів-сингулятивів, рідше плурати-

вів: ч.с. *Брусній* < *Б. Бєрєх?* < *брусній* 'червоний; червоного кольору (про ґрунтовий або рослинний покрив)', пор.: бр. [бруснѣлый] 'червонуватий' < псл. *brus* (<*brous) 'червоний' [Етимологічний словник 1982, с. 270]; п. *Ву́зній* (Лік.) < *В. Пут*? < *ву́зній* 'возовий (про дорогу – яка призначена для пересування тільки возом)'; п. *Вускрівий* (Дубр.) < *В. Горп?* < *вускрівий* 'вологий (про землю); заболочений', пор.: *віскривий* 'сопливий' [Словник української мови 1973, с. 339]; п. *Йаловий* (Р.Паст.) < *Й. Вир'х?* < *йаловий* 'порослий хвойними кущами', пор.: *яловий* 'ялиновий' [Словарь української мови 1997 с. 540]; п. *Поганий* (Люта) < *П. Горп?* < *поганий* 'неродючий (про землю)', пор.: *поганий* 'який не має добрих якостей, властивостей' [Словник української мови 1975, с. 701]; пот. *Гніла* (Верх.Б.) < *Г. Пото́ч'ина?* < *гніла* 'застояна, заболочена', пор.: *гнилий* 'застояний, затхлий, несвіжий (про воду, водойми)' [Словник української мови 1971, с. 93]; ур. *Драч'никова́та* (Костр.) < *Д. Горá?* < *драч'никова́та* 'поросла колючими кущами'; п. *Йамова́та* (Вол.) < *Й. Ні́ва?* < *йамова́та* 'з ямами; ямкувата', пор.: *ямуватий* 'покритий ямами, ухабистий' [Словарь української мови 1997, с. 540]; п. *Смерич'анá* (Вол.) < *С. До́лина?* < *смерич'анá* 'смерекова; поросла смерекою'; полон. *Зломиністо́й* (Кам.) < *З. Місто?* < *зломиністо́й* 'кам'янисте з нерівностями (про скелясту місцевість)'; л. *Прє́луч'но́й* (Т.Пол.) < *П. Місто?* < *прє́луч'но́й* 'поросле чагарниками і травою; багнiste', пор.: *прє́лу́ка* 'лісова галявина, полянка' [Піпаш, Галас 2005, с. 153], *прилу́ка* 'місце, поросле травою та кущами або очеретом, що трапляється по берегах річок, озер' [Словник української мови 1975, с. 661]; п. *Ростуч'ни́й* (Завос., К.Р.) < *Р. Вир'х?* < *ростуч'ни́й* 'багатоджерельний, тобто такий, з якого бере початок багато потічків', пор.: *росто́ка* 'розтік (водних джерел)' [Піпаш, Галас 2005, с.168]; п. *Бере'сникова́т'и* (Костр.) < *Б. Пóл'á?* < *бере'сникова́т'и* (одн. *бере'сникова́тий* 'порослий подекуди берестом'), пор.: *бєрєстóвий* 'прикм. до *бєрєст*' [Словник української мови 1970, с. 161], *бєрєст* 'листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень' [Словник української мови 1970, с. 160], *бєрєзнєвáтий* 'покритий місцями березою' [Етимологічний словник 1982, с. 171], *бєрєстні́к* 'берестовий гай' [Етимологічний словник 1982, с. 173].

Дуже часто втрата стрижневого компонента стає причиною варіювання родової ознаки субстантивів. Відповідно на певному етапі розвитку вони функціонують у формі різнородових морфологічних варіантів: п. *Бабінкóво* // *Бабінк'і́у* (Люта) < *Б. Пóле?* // *Горб'?*, пор. вище; ч.с. *Бáч'ова* // *Бáч'єво* (Чорн.) < *Б. Зімл'á?* // *Б. Місто?* від антр. *Бáча* або апел. *бáча* 'старший вівчар', пор.: *Бáча* [Чучка 2005, с. 51], *Бáчо* [Чучка 2005, с. 52]; п. *Бреїтáну́й* // *Бреїтáново* (Бєр.П.) < *Б. С'інокóс?* // *Пóле?* від незасвідченого антр. *Бреїтáн*; п., зар. *Вал'кóва* // *Вал'кóво* (Тих.) < *В. Пóл'ана* // *Пóле?* від антр. *Вал'кó*, пор.: *Валькó* [зрідка – *Вáлькó*] [Чучка 2005,

с. 107]; п. *Вóронóво* // *Воронóвы* (Т.Пол.) < *В. Пóле?* // *Пóл'á?* від антр. *Вóрон*, пор.: *Вóрон* [Чучка 2005, с. 125]; п. *Дóўгій* // *Дóўго́й* (Лік.) < *Д. Горп?* / *Пóле?* < *дóўгій* 'довгий' // *дóўго́й* 'довге'; л. *Дринóві* // *Дрино́во* (Онок.) < *Д. Дупкі?* // *Місто?* від антр. *Дрино* [Илчев 1969, с. 185]; п. *Кленóвий* // *Кленóво́й* (Р.Паст.) < *К. Горп?* // *Пóле?* із прикм. *кленóвий* // *кленóво́й* 'кленовий(е); порослий кленом' або від антр. *Клен*, пор.: *Клен* [Чучка 2005, с. 266], *клен* 'дерево, що має лапате листя з гострими кінцями й глибокими вирізами' [Словник української мови 1975, с. 179]; п. *Хміл'óва* // *Хміл'óвы* (Вільш.) < *Х. Ні́ва?* // *Ні́вы?*) від антр. *Хміл'* або з прикм. *хміл'óва* 'поросла хмелем', пор. вище. Інколи таке варіювання зумовлене й позалінгвальними факторами, зокрема перетвореннями в природному ландшафті (поле > ліс, ліс > поле тощо) або зміною форми власності (належність наділу одній людині > спільне володіння угіддям цілою родиною).

Приймениково-відмінкові конструкції становлять значну частину назв мікротопонімної системи басейну річки Ужа (12,78 %). Весь процес утворення, становлення та існування еліптитів репрезентує такі стадії еволюції: *пóле пуд^м Гóрбом* > *Пóле Пуд^м Гóрбом* > *Пуд^м Гóрбом* > *Пудгóрб^н*.

Експедиційні матеріали засвідчують, що вихідна форма мікротопоніма складалася з двох основних компонентів: 1) назви географічного об'єкта, що був важливою номінаційною координатою (*місто* 'місце, невелика територія', *об'шарок* / *гуштак* / *пóстр'іж^м* 'частина села, куток', *хрест* 'хрест', 'сукупність хат, будинки', *цєвінта́р* 'кладовище', *вóда* 'будь-який водний об'єкт', *пл'ац* 'оброблювана ділянка поля', *плóс'ін* 'рівнина' тощо); 2) назви об'єкта, який слугував топоорієнтиром (переважно назви географічних об'єктів, рідше прізвиська або імена людей, що мешкали чи мешкають на іменованій території, та родові назви) або був контактним; складником мікротопоніма, який спочатку визначав характер просторових відношень між сусідніми об'єктами (що порівнювались), а потім почав відображати певні просторові уявлення, слугував прийменник.

Прийменникові конструкції в мікротопонімії басейну Ужа репрезентовані одиницями, утвореними за двома структурними моделями:

1) «прийменник (*кóло*, *на*, *до*, *у*, *в*, *пуд^м* / *пуд* (*нід*), *пóпуд*, *над* та ін.) + мікротопонім у непрямому відмінку», де мікротопонім виступає одно- чи багатоконпонентною одиницею в сингулярній або плюральній формах: п. *Кóло Брóда* (Забр.) < *кóло* 'коло, біля' та мт *Брод* у род. відм. (< *Пóле?* *Кóло Брóда*); *Кóло Валóва* (п., Смер.; л., Чорн.) < *коло* 'поблизу' та мт *Валу́у* у род. відм. (< *Пóле* / *Л'іс?* *Кóло Валóва*); капл. *Кóло Кáду́ба* (Вільш.) < *коло* 'біля' та мт *Кáду́б^н* у род. відм. (< *Місто?* *Кóло Кáду́ба*); ч.с. *Кóло Керєцману́* (К.Паст.) < *коло* 'коло, поряд' та мт *Керєцману́* у род. відм. (< *Місто?* *Кóло Керєцману́*); пот. *Кóло Сухóйї Дóлї́нки* (Лип.) < *коло* 'біля, поряд' та мт *Сухá Дóлї́нка* у род. відм. (< *Пóт'ік?* *Кóло Сухóйї Дóлї́нки*); п. *На Багнин'і* (Вільш.) < *на* та мт *Багнинá* у місц. відм. (< *Пóле?* *На Багнин'і*); п. *На*

Брôваріиш 'у (Лубня) < на 'на' та мт *Брôваріиш* 'е у місц. відм. (< *Пôле? На Брôваріиш* 'у); сад *На Горохóвин*'і (Княг.) < на 'на' та мт *Горохóвина* у місц. відм. (< *Сад? На Горохóвин*'і); дор. *На Гúсний* (Ужок) < на 'до (напрямок)' та ойк. *Гúсний* (Великоберезнянський р-н) у знах. відм. (< *Пут* ' ? *На Гúсний*); л. *У Бере*''зин'і (Рус.М.) < у 'у (на території)' та мт *Бере*''зинá в місц. відм. (< *Л'іс? У Бере*''зин'і); п. *У Вышнум Кунці* (Паст.) < у 'у (на території)' та мт *Вышній Кôниці* в місц. відм. (< *Пôле? Ў Вышнум Кунці*); дж. *У Грункôлови* (С-ки) < у 'у (на території)' та мт *Грункôлу* в місц. відм. (< *Стун:ік? У Грункôлови*); п. *За Глубóким* (Паст.) < за 'за; позаду' та мт *Глубóкий* в орудн. відм. (< *Місто? За Глубóким*); п. *За Грункôм* (Мокра) < за 'за; позаду; за межами' та мт *Грункôм* в орудн. відм. (< *Місто? За Грункôм*); ур. *Пуд Вац'ôвôу* (Костр.) < пуд 'під (про розташування вище)' та мт *Вац'ôва* в орудн. відм. (< *Л'іс? Пуд Вац'ôвôу*); пас. *Пуд Вітрôвôу Скáлôу* (Княг.) < пуд 'під (про розташування нижче)' та мт *Вітрôва Скáла* в орудн. відм. (< *Пôле? Пуд Вітрôвôу Скáлôу*); клад. *Нá(д) Вôш'кôлôу* (Люта) < на(д) 'над (про розташування вище)' та мт *Вôш'кôла* в орудн. відм. (< *Місто? Нá(д) Вôш'кôлôу*); п., сін. *Мéжи Пôтôч'инами* (Вішка) < мéжи 'між, межі' та мт *Пôтôч'ини* в орудн. відм. (< *Місто? Мéжи Пôтôч'инами*); п. *Вир'х Бéрега* (Вільш.) < *вир'х* 'зверху, поверх, вище' та мт *Бéрег* у род. відм. (< *Нíва? Вир'х Бéрега*); л. *Выше Свинáрки* (Став.) < *выше* 'вище; над' та мт *Свинáрка* в род. відм. (< *Місто? Выше Свинáрки*); п. *Гôр'і Плітôв'иц'* (С-ки) < *гôр'і* 'поверх; над' та мт *Плітôв'иц'* у род. відм. (< *Пут' Гôр'і Плітôв'иц'*); потч. *З Багнá* (Лубня) з 'з; від' та мт *Багнô* в род. відм. (< *Пôтôч'ина? З Багнá*); пот. *І'з:а Зімúки* (Новос.) < *і'з:а* 'з-за; з-позаду' та мт *Зімúка* у род. відм. (< *Пôтôч'ина? І'з:а Зімúки*); ст. *Дôл'і Рáкôвим Вéршом* (Сух.) < *дôл'і* 'додолу; вниз' та мт *Рáкуу Вéршок* (< *Пут* ' ? *Дôл'і Рáкôвим Вéршом*) та ін.

2) «прийменник (переважно *коло* 'коло, біля, поблизу') + антропонім у непрямому відмінку»: дж. *Кôло З'інич'ки* (Став.) < *коло* та андр. *З'інич'ка* 'дружина *З'інич'а*' у род. відм. (< *Вôда? Кôло З'інич'ки*), пор.: *Зінич* [Чучка 2005, с. 233]; ч.смт. *Кôло Корол'á* (Пер.) < *коло* та антр. *Корôл'* у род. відм. (< *Місто? Кôло Корол'á*), пор.: *Корôль* [Чучка 2005, с.287]; пот. *Кôло Міщúл'і* (Вільш.) < *коло* та андр. *Міщúл'а* 'дружина *Міши*' у род. відм. (< *Вôда? Кôло Міщúл'і*); ч.с. *Кôло Піган'á* (Тих.) < *коло* та антр. *Піган'* у род. відм. (< *Місто? Кôло Піган'á*), пор.: *Піган* [Чучка 2005, с. 449].

Номінативіти зазвичай слугують завершальним етапом, що передбачає формування в однокомпонентну одиницю мікротопонімів-еліптивів, мотиваційною ознакою яких у процесі номінації було розташування серед географічних об'єктів, що вже мали свою назву. Назвотвірний потенціал базових структур визначив творення невеликої кількості онімів (3,21%), які постали шляхом номінативації. Таким способом утворювалися не лише однокомпонентні назви (на зразок *За Березінами* > *Зáберезіны*), але й двокомпонентні (наприклад, *За*

Спалéним Вéршом > *Заспалéніи Вéршок*), відповідно еліптивити представлені не лише одночленними, але й двочленними мікротопонімами.

Номінативіти творилися переважно від еліптизованих назв із прийменниками *за, мéдж'и / мéжи / мидж'и / мидж'и, над, під / пуд, поза, вер // верх // вер' // вир // вир'х* та ін: п. *Зáберезіны* (Бук.) < *За Березінами* < *Пôле? За Березінами*; п. *Забéшôуц'і* (Р.Паст.) < *За Бéшôуц'ами* < *Пôле? За Бéшôуц'ами*; п. *Забур'áтин'с'к'і* (Ужок) < *За Бур'áтин'с'кими* < *Пôле? За Бур'áтин'с'кими*; п. *Мéдж'ийáми* (Завос.) < *Мéдж'и Йáмами* < *Пôле? Мéдж'и Йáмами*; п. *Мéжикл'івич'ні* (Мокра) < *Мéжи Кл'івич'німа* < *Пôле? Мéжи Кл'івич'німа*; п. *Межитурúл'ус'кôй* (Мокра) < *Межи Турúл'ус'ким* < *Місто? Межи Турúл'ус'ким*; ч.с. *Надмагазін* (Паст.) < *Над Магазіном* < *Ôпишарок? Над Магазіном*; ур. *Надмáки* (Паст.) < *Над Мláками* < *Пôле? Над Мláками*; п. *Під'бáч'ôво* (Костр.) < *Під' бáч'ôвим* < *Пôле? Під' бáч'ôвим*; *Пудрôзі* (л., Чорн.; зар., Вор.) < *Пуд Рôзáми* < *Л'іс? Пуд Рôзáми*; ур. *Пудрокít'а* (Княг.) < *Пуд Рокít'ом* < *Л'іс? Пуд Рокít'ом*; п. *Позавір'х* (Бук.) < *Пôза Вír'х* < *Пôгар?* *Пôза Вír'х*; ур. *Пôзадвôриш'е* (Тих.) < *Пôза Двôриш'ом* < *Пôле? Пôза Двôриш'ом*; п. *Пôзанрус'ні* (Бег.П.) < *Пôза Прúс'нами* < *Пôле? Пôза Прúс'нами*; п. *Вертír'н'а* (Люта) < *Верх Тír'н'а* < *Пôле Верх Тír'н'а*; пот. *Верхгніла* (Верх.Б.) < *Верх Гнілôйі* < *Пôтôч'ина? Верх Гнілôйі*; л. *Вир'хвішка* (Домаш.) < *Вир'х Вішки* < *Л'іс? Вир'х Вішки*; п. *Верхобіч'* (Вішка) < *Верх Обôч'і* < *Пôле Верх Обôч'і*; верш. *Вир'хпліун'іц'* (Кам.) < *Вир'х Пліун'іца* < *Горá Вир'х Пліун'іца*; п. *Вир'хсолôвина* (Костр.) < *Вир'х Солôвини* < *Пôле Вир'х Солôвини*; *Кôниці вир'х* (п., Вільш., ур., Паст.) < *Кôниці Вир'хá* < *Л'іс? Кôниці Вир'хá*; п. *Кôниці горб'* (Вільш.) < *Кôниці Гôрба* < *Пл'ішка? Кôниці Гôрба*; лука *Нáр'іг'* (Став.) < *На Рôзі* < *Лúка На Рôзі*.

Переконливо демонструють еволюційний характер функціонування власної назви її варіанти, оскільки відображають розвиток двокомпонентних топонімів та їх заміну на однокомпонентні (рідше трикомпонентних на двокомпонентні) і засвідчують:

1) процес субстантивації: пот. *Бôзникôватій Пôтук // Бузникôватій* (Чорн.) < *бôзникôватій // бузникôватій* 'порослий бузиною', пор.: *бозник* 'бузина' [Етимологічний словник 1982, с.222], *бузинуватій* 'порослий бузиною' [Етимологічний словник 1982, с. 281]; дж. мін. в. *Віс'ц'ôва // Йіст'ôва Вôда* (Гусн.) < *віс'ц'ôва // йіст'ôва* 'мінеральна залізисто-кисла (про воду); лікувальна (від ревматизму)', пор.: *гіс'ц'ôва водá* 'джерело мінеральної залізисто-кислої води' [Дзендзелівський 1975, с. 183]; вул. *Дôуга // Дôуга Вúлиц'а* (Онок.); г. *Дубôва // Дубôва Горá* (Сіль) < *дубôва* 'поросла дубом' або *Дубôва* від антр. *Дуб*, пор.: *дуб* 'багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями'[Словник української мови 1971, с. 428], *Дуб* [Чучка 2005, с. 212]; пот. *Дôбрин // Дôбрин Пôтук* (Завб.) < антр. *Дôбра* [Чучка 2005, с.200]; п., зар. *Ковач'ôва // Ковач'ôва Зáгорода* (К.Паст.) < антр. *Ковáч*, пор.: *Кôвач* і *Ковáч* [Чуч-

ка 2005, с. 272]; п. *Хомова* // *Хомова Пóл'ана* (Пер.) < антр. *Хома* [Чучка 2005, с. 587]; п. *Шукал'ус'киї* // *Шукал'ус'киї Лан* (Завос.) < антр. *Шукал'*, пор.: *Шукаль* [Чучка 2005, с. 636];

2) процес еліптизації: дор. *Ў Пис'і Тóлока* // *Пут' Ў Пис'і Тóлока* (Люта); буд. *Шкóла На Граніц'і* // *На Граніц'і* (Люта); буд. *Шкóла На Дúнаўци* // *На Дúнаўци* (Пол.Г.); буд. *Школа На Кривул'і* // *На Кривул'і* (Люта); буд. *Школа Ў Цíнтр'і* // *Ў Цíнтр'і* (Люта); клад. *Кóло Канáлошки* // *Цвýнтар' Кóло Канáлошки* (Чорн.); дж. *За Прíслупом* // *Стун:úк За Прíслупом* (Сім.);

3) процес номінативації: п. *Під^м Смерéками* // *Під^м смерéки* (Луг); л. *Пуд Вiшкою* // *Пудвiшка* (Рус.М.); ур. *Пуд Вóсóкóу* // *Пудвосóка* (Пер.); п. *Пуд Д'íлом* // *Пуд:íл* (Смер.); п. *Пуд^м Кáмен'ом* // *Пуд^м кáмін'* (Вільш.); п. *Пуд Мóч'ар'óу* // *Пудмóч'ар'* (Рус.М.); п. *За Лаб'калúгом* // *Залапкалúг* (Луг).

Втрата стрижневого компонента може призвести до етимологізації. Це стає причиною функціонування народноетимологічних варіантів: ур. *Бáбл'óвої* // *Бáбл'увої* (Став.) < *Б. Пóле?*, можливо, від антр. *Бáбел*, пор. похідні: *Бабило*, *Бабл'ок* [Чучка 2005, с. 41]; п. *Барвiн'с'киї* // *Бервiн'с'киї* (Т.Пас.) < *Б. Горб'н?*, можливо, від незасвідченого мт *Барвiнок* (< апел. *барвiнок* 'барвiнок') або пов'язане з апел. *бервенó* 'колода', пор.: *барвiнок* 'трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами' [Словник української мови 1970, с. 105], *барвинок*, *бервинок* 'барвiнок' [Етимологічний словник 1982, с. 141], *бервенó* 'колода (зокрема лісосплавна)' [Піпаш, Галас 2005, с. 12]; пот. *Бадiдóва* // *Бардiдóва* (Паст.) < *Б. Пóл'анка?* від антр. *Бадiда* // (*Бардiда?*), пор.: *Бадiда* [Чучка 2005, с. 43]; п. *Бóрч'ýу* // *Пóрч'ýу* (Новос.) < *Б. Вир'х?*, найімовірніше, від антр. *Бóрча* [Чучка

2005, с. 85]; п. *Гáйдóрово* // *Гáйдерово* (Забр.) < *В. Пóле?* від антр. *Гáйдур* або незасвідченого антр. *Гáйдор* // *Гáйдер*, пор.: *Гáйдур* [Чучка 2005, с. 131]; ч.с. *Гóндóва* // *Гóндава* (Зар.) < *Г. Зáгорода?* від антр. *Гóнда* [Чучка 2005, с. 179]; бер. *Дé'ж'iйово* // *Дéживо* (Пер.) < *Д. Пóле?* від антр. (угор. особового імені) *Дé'ж'iй* // *Дéжі* (угор. *Dezsó*, укр. *Дезидерiй*); *Дзiн'óвої* // *Дiн'авої* (К.Р.) < *Д. Пóле?* від антр. *Дзiн'о?* // *Дiн'о*, пор.: *Динько*, *Диня* [Чучка 2005, с. 196]; п. *Йóр'iнова* // *Йу́р'iнова* (Сіль) < *Й. Зiмл'а?* від антр. *Йóр'ин(а)?* / *Йу́р'ина*, пор.: *Юрiна* [Чучка 2005, с. 641]; ур. *Тiмкóва* // *Тiнкóва* (К.Паст.) < *Т. Зiмл'а?*, найімовірніше, від антр. *Тiмко* [Чучка 2005, с. 553].

Висновки. Отже, аналіз мікротопонімів басейну Ужа, що утворилися шляхом субстантивації, еліптизації, номінативації, засвідчує еволюційний характер функціонування назви, оскільки репрезентує перетворення багатокomпонентної одиниці на однокomпонентну, указує на динаміку онімів у межах однієї системи. За структурою мікротопоніми, що утворилися шляхом субстантивації, представлені одно-, рідше двочленними назвами, еліптизації – дво-, три- та чотиричленними (залежно від структури назви об'єкта-орієнтира), номінативації – одно-, рідше двокomпонентними одиницями. У процесі формування мікротопонімів еліптисти (трикомпонентні за структурою) є проміжним етапом, а номінативіти – завершальним.

Функціонування субстантивітів, еліптивів, номінативітів – результат динамічних процесів у мікротопонімній системі басейну Ужа, аналізовані оніми засвідчують зміни на структурно-семантичному та назвотвірному рівнях, а тому є важливим джерелом дослідження проблеми варіативності мікротопонімів.

Література

1. Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
2. Бучко Д.Г. Ойконімія Покуття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова». Чернівці, 1992. 35 с.
3. Гаврилова Т. До питання про онімізацію назв частин населених пунктів Черкащини. *Українська мова*. 2003. № 1(6). С. 89–95.
4. Галас К.І. Назва як мовна одиниця (на матеріалі української мови): методичні розробки на допомогу студентам I–III курсів філологічного факультету при вивченні курсу сучасної української літературної. Ужгород: УЖДУ, 1985. 46 с.
5. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ: Наукова думка, 1988. 172 с.
6. Дзензелівський Й.О. Українські назви для джерела (спостереження над українськими назвами гідрорельєфу). *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest, 1975. Т. XXV. Р. 149–241.
7. Етимологічний словник української мови у 7 т. / редкол.: О.С. Мельничук та ін. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.
8. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София: БАН, 1969. 628 с.
9. Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 2004. 20 с.
10. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии [2-е изд., перераб. и доп.]. Москва: Наука, 1988. 192 с.
11. Словарь української мови / [упор. Грінченко Б.Д.]. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 4. (Репринтне видання. Друкується за виданням 1907 р.)
12. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1970. Т. I. 799 с.
13. Словник української мови в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1971. Т. II. 550 с.

14. Словник української мови в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1973. Т. IV. 840 с.
15. Словник української мови в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1975. Т. VI. 832 с.
16. Словник української мови в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1977. Т. VII. 723 с.
17. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.

References

1. Pipash Yu.O., Halas B.K. (2005) Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosivska Polyana and Rosishka of Rakhiv district of the Transcarpathian region)]. Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
2. Buchko D.H. (1992) Oikonomiia Pokuttia [Oikonomy of the Pokuttia] PhD the author's abstract: 10.02.01 Chernivtsi. 35 s. [in Ukrainian].
3. Havrylova T. (2003) Do pytannia pro onimizatsiiu nazv chastyn naselenykh punktiv Cherkashchyny [On the question of onimization of the names of parts of settlements of Cherkasy region]. *Ukrainska mova*. № 1(6). S. 89–95 [in Ukrainian].
4. Halas K.I. (1985) Nazva yak movna odynytsia (na materialy ukrainskoi movy) [Name as a linguistic unit (on the Ukrainian language)]. Uzhhorod: UzhDU. 46 s. [in Ukrainian].
5. Demchuk M.O. (1988) Slovianski avtokhtonni osobovi vlasni imena v pobuti ukraintsiv XIV–XVII st. [Slavic autochthonous personal proper names in the life of Ukrainians of the 14th–17th centuries] Kyiv: Naukova dumka. 172 s. [in Ukrainian].
6. Dzendzelivskiy Y.O. (1975) Ukrainski nazvy dlia dzherela (sposterezhennia nad ukrainskymy nazvamy hidroreliefu) [Ukrainian names for the source (investigation of the Ukrainian names of the water relief) *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest. T. XXV. S. 149–241 [in Ukrainian].
7. Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy u 7 t. [The etymological dictionary of the Ukrainian language in 7 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1982, T. 1. 632 s. [in Ukrainian].
8. Ilchev S. (1969) Rechnik na lichnite i famili imena u balharite [Dictionary of personal and family names among Bulgarians]. Sofiya: BAN. 628 s. [in Bulgarian].
9. Lisniak N.I. (2004) Mikrotoponimiia Zakhidnoho Podillia [Microtoponymy of Western Podillya]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Uzhhorod. 20 s. [in Ukrainian].
10. Podolskaya N.V. (1988) Slovar russkoy onomasticheskoy terminologii [Dictionary of Russian Onomastic Terminology] [2-e izd., pererab. i dop.]. Moskva: Nauka, 192 s. [in Russian].
11. Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] [upor. Hrinchenko B.D.]. Kyiv: Naukova dumka, 1997. T. 4. (Repyrntne vydannia. Drukuietsia za vydanniam 1907 r. [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1970. T. I. 799 s. [in Ukrainian].
13. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1971. T. II. 550 s. [in Ukrainian].
14. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1973. T. IV. 840 s. [in Ukrainian].
15. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1975. T. VI. 832 p. [in Ukrainian].
16. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.] Kyiv: Naukova dumka, 1977. T. VI. 723 s. [in Ukrainian].
17. Chuchka P.P. (2005) Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichniy slovnyk [Surnames of the Transcarpatian Ukrainians: The historical-etymological Dictionary] Lviv: Svit. 703 s. [in Ukrainian].

Список скорочень

а) назви населених пунктів:

Великобerezнянський район: Бег.П. – с. Бегендяцька Пастіль, Бук. – с. Буківцьова, Верх.-Б. – с. Верховина Бистра, Вішка – с. Вішка, Вол. – с. Волосянка, Гусн. – с. Гусний, Домаш. – с. Домашин, Забр. – с. Забрідь, Завос. – с. Завосино, Княг. – с. Княгиня, Костр. – с. Кострини, К.Паст. – с. Костьова Пастіль, К.Р. – с. Костринська Розтока, Лубня – с. Лубня, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, М.Бер. – с. Малий Березний, Мирча – с. Мирча, Р.Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Рус.М. – с. Руський Мочар, Сіль – с. Сіль, Смер. – с. Смерекова, Став. – с. Ставне, Сух. – с. Сухий, Тих. – с. Тихий, Ужок – с. Ужок, Чорн. – с. Чорноголова. *Перечинський район*: Вільш. – с. Вільшинки, Вор. – с. Ворочово, Дубр. – с. Дубриничі, Завб. – с. Завбуч, Зар. – с. Заричово, Лип. – с. Липовець, Лік. – с. Лікіцари, Мокра – с. Мокра, Новос. – с. Новоселиця, Паст. – с. Пастілки, Пер. – м. Перечин, Пол.Г. – с. Полянська Гута, Рак. – с. Раково, Т.Б. – с. Тур'я Бистра, Сім. – с. Сімир, С-ки – с. Сімирки, Т.Пас. – с. Тур'я Пасіка, Т.Пол. – с. Тур'я Поляна. *Ужгородський район*: Кам. – с. Кам'яниця, Онок. – с. Оноківці;

б) географічні терміни:

бер. – берег, буд. – будинок, верш. – вершина, вул. – вулиця, г. – гора, дж. – джерело, дж. мін. в. – джерело мінеральної води, дор. – дорога, зар. – зарості, капл. – каплиця, клад. – кладовище, л. – ліс, п. – поле, пас. – пасовище, полон. – полонина, пот. – потік (річка), потч. – потічок (струмок), сін. – сінокіс, ур. – уро-

чище, ч.с. – частина села, ч.с.мт – частина селища міського типу;

в) інше:

андр. – андропонім, антр. – антропонім, апел. – апелятив, етн. – етронім, знах. відм. – знахідний відмінок, ім. – іменник, місц. – місцевий апелятив, множ. – множина, мт – мікропонім, орудн. відм. – орудний відмінок, пор. – порівняй, прийм. – прийменник, присв. – присвійний, род.відм. – родовий відмінок, < – походить від, // – варіант назви або паралельні вживання.

NAMECREATING FEATURES OF SUBSTANTYVITS, ELIPTYTS, NOMINATIVITS

(on the Material of Microtoponymy of the Uzh River Basin)

An important question for the analysis of the name-forming aspect of microtoponyms is the study of all stages of production. This will make it possible to find out the peculiarities of the creation of microtoponyms and analyze the name-forming potential of microtoponymy of the region. The aim of the study is to characterize the name-forming features of the microtoponyms of the Uzh basin, which were formed by substantivation, elliptization, nominativation, and testify to evolutionary changes.

Substantivites are represented by the attributive model «agreed definition + appellativ > monosyllabic name» and act as heterogeneous binomials and monomials. The largest group of nouns of the Uzh basin are anthroponymic microtoponyms with possessive formants *-ов-* and *-ин* in the singular and plural. Microtoponyms in *-цьк-* are represented by a small group of names of anthroponymic, oikonymic, microtoponymic origin.

The group of appellative nouns functions in the form of heterogeneous attributive members-singulatives, less often pluratives. Due to the loss of the core component at a certain stage of development, all types of nouns can exist in the form of heterogeneous morphological variants.

Prepositional constructions in the microtoponymy of the basin Uzh are represented by units formed by two structural models: 1) «preposition + microtoponym in the indirect case»; 2) «preposition + anthroponym in the indirect case». According to the structure, microtoponyms formed by ellipticization are represented by two-, three- and four-membered names, by nomination - one-, rarely two-component. The base structure of the nouns had a two- or three-component composition.

The analysis of microtoponyms of the Uzh basin, which were formed by substantivization, ellipticization, nomination, testifies to the evolutionary nature of the microtoponym, as it represents the transformation of a multicomponent name into a one-component one, indicates the dynamics of onyms within one system. The analyzed units are an important source of research on the problem of variability of proper names.

Keywords: microtoponym, substantivites, eliptyts, nominativits microtoponymy of the Uzh basin.

© Баньои В., 2021 р.

Вероніка Баньои – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; veronica.banyoi@uzhnu.edu.ua; [orcid.org 0000-0001-7957-8080](https://orcid.org/0000-0001-7957-8080)

Veronika Banyoi – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; veronica.banyoi@uzhnu.edu.ua; [orcid.org 0000-0001-7957-8080](https://orcid.org/0000-0001-7957-8080)